
ENQUETE

Nederland in de jaren vijftig

Hoe wordt er tegen de jaren vijftig aangekeken door diegenen die zich uit hoofde van hun beroep (ook) met dit tijdvak bezighouden?

Die vraag drong zich aan de redactie op toen zij bezig was met de samenstelling van het nummer dat nu voor u ligt. Om op deze vraag iets van een antwoord te krijgen hebben wij aan een aantal mensen een lijst opgestuurd met vragen over 'de jaren vijftig'. Deze 'enquête' en de reacties erop zijn hieronder afgedrukt. Per vraag zijn de verschillende antwoorden van respectievelijk J.Th.M. Bank (hoogleraar Vaderlandse Geschiedenis na 1500 aan de Rijks Universiteit Leiden), J.C.H. Blom (hoogleraar in de Nieuwe en Theoretische Geschiedenis aan de Universiteit van Amsterdam), D. Bosscher (wetenschappelijk hoofdmedewerker Eigentijdse Geschiedenis van de Rijksuniversiteit Groningen) en J. Blokker (publicist) afgedrukt. De lezer wordt uitgenodigd voor een excursie door de ideeën rond de jaren vijftig.

I

Één van de vragen die het meest gesteld worden wanneer de jaren vijftig aan de orde zijn, is die naar de relatie van dit tijdvak tot het voorafgaande en het erop volgende. Was de mentaliteit van 'vijftig' een gevolg van de oorlogsjaren en wederopbouw of een kraamkamer voor de geest van 'zestig'? Of dienen de jaren vijftig minder finalistisch en meer vanuit zichzelf te worden gedefinieerd?

Bank:

Mijn antwoord begint met een bezwaar. De term 'jaren Vijftig' is ontleend aan de kalender en heeft met geschiedwetenschap niets van doen.

Ik zou de periode, waarin de tien jaren vallen, willen kenschetsen als een tijd, waarin men zich van het historische complex van de Tweede Wereldoorlog wilde herstellen. Herstel betekent in dit verband, dat politieke, culturele en economische ontwikkelingen in deze periode zijn te

herleiden tot de toen gevoelde noodzaak om de ontstaansvoorwaarden en gevolgen van de Tweede Wereldoorlog uit te bannen. Ik spreek van complex, omdat ik niet alleen de oorlog zelf op het oog heb, maar ook haar voedingsbodem. De herstelperiode kan zowel op zichzelf worden beschouwd (zie het antwoord op vraag 5), als in contrast met het vorige -de oorlog- en het volgende - de culturele revolutie van 1965 en later.

Blom:

Het antwoord op deze vraag dient in de eerste plaats te luiden (en dat geldt voor elk tijdvak waarover de vraag zou worden gesteld): indien men bovenal geïnteresseerd is in het tijdvak zelf is een niet finalistische, maar juist de karakteristieken van het tijdvak zoekende benadering de meest wenselijke. Dat wil natuurlijk niet zeggen dat de voorafgaande jaren niet van grote (mede) bepalende invloed waren of dat er niet op allerlei manieren elementen zouden zijn terug te vinden die als voorafschaduwning van de jaren erop zouden kunnen gelden. In feite wordt hier dunkt me sterk naar de bekende weg gevraagd.

Meer concreet juist naar de jaren vijftig kijkend lijken deze zich vooral te kenmerken door de succesvolle doorvoering van een nieuwe fase van industrialisering gepaard gaande aan een grote discipline van de arbeidende bevolking en de maatschappelijke elite (met de daarbij behorende arbeidsmoraal en geestelijk-zedelijke standaarden), door de vervolmaking van de relatief harmonieuze samenleving van in beginsel vijandige groepen in een parlementaire democratie en door een relatief sterke consensus over de plaats van Nederland in de Atlantische en Europese samenwerkingsorganen.

Tegenkrachten ontbraken vanzelfsprekend niet (noch van traditionele aard, noch van een nieuw type), maar me dunkt dat juist de combinatie van deze drie karakteristieken de jaren vijftig onderscheidt van de jaren ervoor en erna. Meer dan de oorlogsjaren zelf speelde de wederopbouwmentaliteit hierbij een rol van belang, maar misschien nog meer de reactie op de economische depressie van de jaren '30.

Evenzeer kan worden gewezen op een aantal langer lopende processen waarin ook de jaren vijftig passen zoals de schoksgewijze groei naar een op economische expansie gerichte gebaseerde sociale verzorgingsstaat.

De heroriëntatie na het verlies der koloniën in een wereld geschokt door de ervaringen van twee wereldoorlogen en gekenmerkt door een nieuwe spanning tussen twee grootmachten waarin zuivere machtsstrijd en ideologische tegenstellingen hand in hand gingen (Koude Oorlog) is evenzeer als een resultaat van ontwikkelingen en abrupte gebeurtenissen in de voorafgaande jaren te zien.

De 'kraamkamer van de geest van zestig' (wat die geest dan ook precies moge zijn) is dunkt mij vooral te zien in enerzijds het voortbestaan van maatschappelijke, politieke en cultureel/artistische tegenkrachten en afwijkende opvattingen en anderzijds de groei van materiële welvaart, vrije

tijd en opleidingsniveau, die vooral bij de jeugd de basis legde voor (verlangen naar) een heel andere mentaliteit en levenswijze en voor ontvankelijkheid voor oude en nieuwe zich als 'alternatief' presenterende stromingen. In de jaren zestig konden deze daardoor spectaculair naar buiten treden, ogenschijnlijk het terrein beheersen en zelfs in zeker opzicht het 'oude bestel' bedreigen.

Boscher:

De relatie tussen 'de jaren vijftig' en de tijd ervoor en erna kan pas worden bepaald als eerst overeenstemming ontstaat over de ijk- en toetsingspunten, over wat een periode überhaupt kan doen verschillen van andere en welke indicatoren voor 'anders zijn' in dit geval aandacht verdienen. Voorop moet worden gesteld dat net zoals een 'generatie' van de bevolking al een riskante metafoor is, het denken in scherp afgebakende periodes niet goed mogelijk is zonder verwringing van de werkelijkheid, tenzij zich concrete gebeurtenissen hebben voorgedaan die breukpunten in de geschiedenis nalieten. Het probleem van de naamgeving van een periode is nog een kwestie apart. 'De jaren vijftig' bijvoorbeeld zouden wat mij betreft van een etiket voorzien moeten worden dat iets zegt over de inhoud, want de precisie van de kalender (1 - 1 - 1950 t/m 31 - 12 - 1959) dekt geen enkele lading.

Maar goed, 'de jaren vijftig'. We zouden ze de jaren van de 'andere vrijheid' kunnen noemen. Tegenover die andere vrijheid staat dan de vrijheid die in 1945 terugkeerde na jaren van duisternis en die gezien de materiële omstandigheden in Nederland maar betrekkelijk was. Immers, pas nadat het enorme gebrek aan eerste levensbehoeften enigermate was opgeheven - in 1948, 1949 - ontstond de vrijheid om keuzes te maken, politieke (voor het collectief) en existentiële (voor het individu). Een andere vrijheid dus, die gedurende de hele jaren vijftig verder zou uitbotten en tenslotte zou overgaan in wat wij al even ordeningszuchtig 'de geest van de jaren zestig' zijn gaan noemen. Om nu de vraag van de *Groniek*-redactie te beantwoorden: natuurlijk was de mentaliteit van de andere vrijheid in hoge mate een produkt van de Tweede Wereldoorlog. Nog ongeveer een kwart eeuw na de oorlog diende '40 - 45' als onontkoombaar referentiekader voor de Nederlandse burger, of hij nou oud was of jong. Juist door het contrast met wat ons land toen had beleefd werd de nieuwe vrijheid met volle teugen genoten. Doordat bovendien de welvaart snel toenam en ook in andere opzichten het systeem de indruk van goed functioneren wekte, heerste in brede kring tevredenheid. Voor dissidente geluiden bestond weinig begrip. Wie zijn stem verhief om fundamentele kritiek te uiten op de maatschappelijke verhoudingen of op de Nederlandse positie in het conflict tussen Oost en West was lichtzinnig, ondankbaar of ronduit fout. Het verworvene werd als kwetsbaar goed beschermd, op een manier die enigszins doet denken aan de vele andere gevallen in de wereldgeschiedenis waarin de idealistische wachters van een

nieuw Utopia al gauw vervallen in onderdrukking van elk afwijkend inzicht.

Ook waren de jaren vijftig een kraamkamer voor de geest van 'zestig', of beter, om een ander beeld te gebruiken, een springplank. Zij die de turbulentie van 'zestig' verwekten zetten zich af tegen de geest van 'vijftig', maar maakten er ook, veel meer dan zij zelf beseften, gebruik van. De onrust van de jaren zestig was helemaal niet zo'n nieuw verschijnsel. In de voorafgaande tijd was de vrijheid steeds problematischer, steeds meer een uitdaging geworden. Achter de haag van harmonie had zich geleidelijk een bont palet van tegenstrijdige meningen en verlangens gevormd. In de jaren zestig kwam het tot een botsing, die overigens achteraf meer om stijl dan om inhoud lijkt te hebben gedraaid.

Één factor is in de verklaringen van uitbarstingen van onvrede in die jaren nogal veronachtzaamd, en dat is de omvang van de generatie (hier mag met recht van een generatie worden gesproken) die de verandering uitdroeg. De geboortegolf van na de oorlog had een vervaarlijke gigant geschapen, die al vroeg in het leven ondervond hoe de macht van het getal functioneerde. Zonder acht te slaan op welk geëffend pad dan ook, baanden de baby-boomers zich een weg door het Hollands landschap. Ik waag me graag aan de stelling dat als deze generatie geen enorm numeriek overwicht had gehad, de vernieuwing van de jaren zestig inhoudelijk misschien weinig anders was geweest, maar wel veel minder spektakel had opgeleverd, en ook anders door historici zou worden gewaardeerd. In onze beschouwing van die periode maken we te weinig onderscheid tussen stijl en strekking van de toenmalige maatschappijkritiek en meten we het contrast met de voorgaande periode teveel af aan het volume waarmee de kritiek werd uitgesproken. Heb ik het hiermee bij het rechte eind, dan dient er de conclusie uit te worden getrokken dat wij voor een helder zicht op de jaren vijftig maar beter even kunnen vergeten wat er in de jaren zestig gebeurde.

Blokker:

Ik zou niet weten hoe je de jaren vijftig, of welk decennium uit de geschiedenis dan ook, 'vanuit zichzelf' zou moeten definiëren. Het tijdvak van 1945 tot 1958 - van het einde van de Tweede Wereldoorlog tot het einde van de kabinetten Drees - ademt de geest van de wederopbouw, volksherstel en de (nog specifiek voor Nederland) noodzakelijke bezinning op een internationale situatie waarvan we niet langer afzijdig ???, laat staan onzijdig leefden. De grote consensus binnen de natie - de eendrachtige wens om zuinigheid aan vlijt te paren - werd niet weinig gevoed door de negatieve herinnering aan twee ervaringen van voor 1940: München voor wat de politiek en crisis voor wat de sociaal-economische omstandigheden betreft. 'Nooit meer München' en 'nooit meer crisis' - dat was ons goed ingepeperd. Onder het eerste motto stuurde Drees een heel expeditieleger naar Indonesië om Soekarno te laten zien dat er niet (meer)

met ons te spotten viel; onder het tweede bereidde hij, tezelfdertijd, de verzorgingsstaat voor.

II

Impliciet is dit een vraag naar redeneringen waar een periodisering op gebaseerd zou kunnen worden. Immers, door de 'jaren vijftig' aan te duiden als een afzonderlijke periode in de na-oorlogse geschiedenis geeft men aan hier te maken te hebben met een periode die zich onderscheidt van de voorafgaande en de eropvolgende. Het lijkt onwaarschijnlijk dat de grenzen in 1950 en 1960 liggen. Waar beginnen volgens u 'de jaren vijftig' en welke omslagmomenten zijn er binnen deze periode nog te onderscheiden?

Bank:

Dit na-oorlogs herstel begint uiteraard ten verfolge op de Tweede Wereldoorlog (1945), terwijl ik deze historische conceptie zou willen laten eindigen in de jaren rondom 1965.

Blom:

In de meeste gevallen is precieze periodisering een hachelijke aangelegenheid. Als niet één zeer overheersende gebeurtenis, met fundamentele effecten in vele richtingen, aan te wijzen is (zoals het uitbreken van een oorlog of het beeindigen ervan) zijn de scheidslijnen meestal minder scherp te trekken. Ik zou het begin willen zoeken bij het verdwijnen van de typisch na-oorlogse verschijnselen (herstel van schade in de engere zin; herstel van politieke en maatschappelijke instituties; pogingen tot ingrijpende vernieuwing van de samenleving; zuivering en bijzondere rechtspleging; dekolonisatie van Nederlands-Indië; zoeken naar nieuwe buitenlandse politiek e.d.). Dit is zonder moeite rond 1950 te dateren. Afhankelijk van waar men naar kijkt zou het ook 1948 of 1949 kunnen zijn (in een enkel geval al 1946). Alles afwegend neig ik tot 1950, waarschijnlijk vanwege 't ronde getal.

De bepaling van het einde is veel lastiger omdat althans rond 1960 de tekenen van verandering, afhankelijk van waar men naar kijkt, zich nogal verspreid in de tijd voordoen en oorspronkelijk ook een nogal geleidelijke ontwikkeling laten zien. De meest spectaculaire concentratie van vernieuwing en veranderingsdrift vond dunkt mij in 1966 plaats. Dat jaar zou dus als einddatum kunnen gelden, maar is wellicht wat laat (en laat weinig mogelijkheden om nog jaren '60 te onderscheiden). Een juist vroege mogelijkheid is 1958, waarbij dan vooral de beëindiging van het politieke tijdvak van de kabinetten -Drees symbool zou kunnen zijn voor een breder scala van veranderingen. In veel andere opzichten was toen echter nog niet veel van een doorbreking van de bestaande verhoudingen te zien. Wellicht is ook hier dus rond 1960, of gewoon 1960 (weer vanwege 't ronde getal?) toch de beste oplossing. Kiest men voor 1966 dan zou 1958 een 'omslagmoment' kunnen zijn. Kiest men voor 1960 (of 1958) dan is wellicht

(ik aarzel maar zal de afweging hier niet nader adstrueren) 1954 een 'omslagmoment'. Maar nogmaals: het hangt wel heel erg af waar men naar kijkt.

Bosscher:

Van een tijd met een markant eindpunt kan wat de jaren vijftig betreft niet worden gesproken. De verwerking van en de herinnering aan de oorlog drukten er hun stempel op. De eisen van de wederopbouw vormden het sociaal-economisch kader. In zoverre is het aangeven van het begin nog wel te doen: na een tijd die puur in het teken stond van normalisering en herstel van oorlogsschade. Ook de Indonesische kwestie dient genoemd te worden. Het voeren van een oorlog overzee, aansluitend op de oorlog in Europa, ging de Nederlandse krachten te boven en hield een stemming van permanente crisis in stand. In de loop van 1949 ging het lijken alsof de zaak toch nog tot een redelijk einde was gebracht. Zo bracht de eclips van het Nederlandse gezag niet alleen de Indonesiërs vrijheid, maar ook de Nederlanders.

Het einde van de jaren vijftig is, zoals reeds betoogd, vooral een vloeiende overgang geweest. De gedisciplineerde modernisering van het sociaal-economisch leven in de vroege jaren vijftig kreeg een vervolg in culturele veranderingen en toenemende politisering van de maatschappij. Rond 1964 kondigde de crisis zich aan. De vernieuwing begon zich toen voor te doen als een lawine. Het is daarom niet onlogisch hier van een einde en een begin te spreken. De vraag of er omslagmomenten zijn geweest is moeilijk te beantwoorden. Zolang dit maar niet wordt opgevat als in tegenspraak met wat hiervoor werd opgemerkt over de geleidelijke ontwikkeling, zou de periode 1957-1958 eventueel als omslagmoment kunnen worden genoemd. Eensgezindheid maakte op het politieke toneel plaats voor wedijver tussen beginselen, met de verdwijning van het laatste kabinet-Drees als gevolg. Het ging om veel meer dan een crisis in Den Haag. Juist doordat de verzuildeid nu pas haar hoogtepunt had bereikt, zond zoiets schokgolven uit door de hele maatschappij.

Blokker:

De jaren vijftig beginnen in juni 1946 (eerste naoorlogse kamerverkiezingen, die de 'restauratie' van het vooroorlogse bestel bekrachtigen) en eindigen met de vorming van het kabinet-De Quay in 1958.

III

Een groot deel van de historische beeldvorming rond de jaren vijftig in Nederland heeft zich gecentreerd rond de aanduiding 'consensus': in het nationale politieke leven, in de sociaal-economische ontwikkelingen en in

het culturele klimaat. Het debat over de manier waarop deze consensus tot stand is gekomen (spontaan, uit noodzaak, opgelegd, bevochten) gaat nog voort, evenals het onderzoek naar de inhoud en betekenis van deze consensus. Welke aspecten van het politieke, sociaal-economische en culturele leven van de jaren vijftig zouden volgens U nog aan een nader onderzoek onderworpen moeten worden om een genuanceerd en afgewogen consensusbeeld van de jaren vijftig te kunnen schetsen?

Bank:

Ik zou de term 'consensus' willen relativeren, omdat er in deze periode sprake was van ongemeen scherpe tegenstellingen in de Koude Oorlog. In het algemeen zou ik willen zeggen, dat de periode in de economische en politieke geschiedschrijving grondiger aan de orde is geweest dan in de cultuurgeschiedenis en dat de grootse lacunes zich juist daar bevinden. De discussie over de oorzaken van de economische groei en over politieke coalitie-vorming bijvoorbeeld vinden geen parallel in een bevredigende probleemstelling en empirische studies over godsdienst en cultuur.

Blom:

Op deze vraag wil ik een zeer kort antwoord geven. Zorgvuldig en gedetailleerd onderzoek naar de jaren vijftig is dunkt mij nog schaars. Er is dus eigenlijk geen aspect van het leven in deze jaren dat niet nog nader onderzocht zou moeten worden. Relatief is er wellicht al wat meer te noemen over de politieke en economische ontwikkelingen dan over de sociale en de cultureel-mentale. Overigens lijkt het mij niet zeker dat juist 'consensus' het kernthema van zulk onderzoek zou moeten zijn. Andere aspecten lijken evenzeer belangrijk (ondermeer juist omdat er nog zoveel nader onderzocht moet worden) En als 't om consensus gaat, lijkt niet de hoofdvraag of deze óf spontaan óf uit noodzaak óf opgelegd óf bevochten tot stand kwam, maar juist in welke mengeling dit geschiedde.

Bosscher:

Consensus is typisch voor Nederland in het algemeen, niet slechts voor Nederland in de jaren vijftig. Als we de woeligste jaren van de naoorlogse geschiedenis (1966-1973) nader bestuderen, springt toch de stabiliteit van de verhoudingen het meest in het oog. Het voert te ver hier een uitgebreide toelichting op te geven.

Maar inderdaad, de jaren vijftig waren bij uitstek een tijd van brede maatschappelijke overeenstemming, hoewel die ook lang niet zo ver ging als de karikatuur (een beeld van bodemloze braafheid, saaiheid, kleinburgerlijkheid en volgzzaamheid) het wil. Als klein jongetje in Amsterdam heb ik meer stakingen meegemaakt dan in alle andere levensjaren bij elkaar. Als we terugblikken naar die tijd hebben we de neiging het Koude-Oorlogs-denken als symptomatisch te beschouwen voor het hele klimaat, terwijl de - ook niet geheel onbegrijpelijke - angst voor

het communisme slechts één aspect daarvan was. In de loop van de jaren vijftig stak het nimmer gedoofde dissidentisme (sociaal, politiek, cultureel) overal de kop op.

Er is nog veel dat om nader onderzoek vraagt. Wat mij betreft zou vooral gekeken moeten worden naar de thema's die relevant zijn voor de bepaling van de waarde van de verzuilde consensusmaatschappij voor het individu. Ik verwacht dat onbevungen onderzoek een herwaardering daarvan tot gevolg zal hebben. Niet alleen het vrij algemene misprijzen voor de democratie zoals die tussen het eind van de oorlog en 'de jaren zestig' functioneerde zal waarschijnlijk ongefundeerd blijken, ook de zegeningen van de ontzuiling zullen anders gezien worden als we een eerlijke vergelijking maken tussen de - toegegeven soms drukkende - warmte van de verzuilde maatschappij en de kilte van de geprofessionaliseerde verzorgingsstaat.

Blokker:

De rooms-rode conflicten binnen de kabinetten-Drees; de rol van het staatshoofd (de 'vredesmissie' in de VS, de ware of vermeende invloed van Greet Hofmans, de relaties van de prins-gemaal); de politieke implicaties van het bisschoppelijk mandement. Plus nog een paar andere zaken die het 'craquelé' in de consensus zichtbaar lijken te maken.

IV

In hoeverre is volgens U de beeldvorming over de jaren vijftig onderhevig (geweest) aan de 'present-mindedness' van de historici die zich ermee bezig gehouden hebben?

Bank:

Ik zou het risico van *present-mindedness* in historische werken over deze periode niet willen overdrijven. De belangstelling voor deze periode wordt uiteraard gevoed door hedendaagse vraagstukken, maar dat leidt bij mijn weten niet tot extreem presentistische studies.

Blom:

Ook deze vraag zal ik kort beantwoorden. De beeldvorming over de jaren vijftig lijkt inderdaad sterk bepaald door *present-mindedness* van hen die die beelden hielpen oproepen. Speciaal lijkt er veel invloed van de atmosfeer aan het einde van de jaren zestig en de jaren zeventig waarin dit tijdperk 1950 -1960 als wel bijzonder bekrompen en beperkend werd gezien (een dieptepunt van de kleinburgerlijke moraal en verstikkende discipline dat gelukkig overwonnen was).

Het is echter de vraag of de historici wel erg aan die beeldvorming hebben bijgedragen. Als het juist is, zoals bij vraag 3 geponeerd, dat er

nog weinig dieper gravend historisch onderzoek is geweest dan is er goede reden daaraan te twifelen. Er zijn wel een aantal interessante algemenere, essayistische beschouwingen van historici aan te wijzen (als afzonderlijke bijdragen of opgenomen in overzichtswerken), maar deze lijden naar mijn oordeel nu juist niet sterk aan die *'present-mindedness'* en hadden (daarom?) ook niet zo veel invloed lijkt mij. Mijn indruk (maar 't is ook niet meer dan dat) is dat de beeldvorming sterk is gedomineerd door, vaak zeer begaafde en erudiete, journalisten bij de diverse massamedia en door beoefenaren van enkele sociale wetenschappen, in het bijzonder sociologie en politicologie.

Boscher:

Op deze vraag kan het antwoord kort zijn. het beeld is inderdaad nogal vervormd door moderne en modieuze preoccupaties. In een tijd die de emancipatie hoog in het vaandel had, kreeg de maatschappij na 1945 geen enkele kans. Door politicologen en historici werd in de jaren zestig, zeventig en tachtig (het hield maar niet op) het kind van de consensus met het badwater van de Koude Oorlog weggegooid. Men was monomaan in zijn interesse voor dat tijdvak, alsof het thema onderdrukking en bevrijding het enige is dat een goede ingang kan bieden voor waardevol onderzoek. Gelukkig is het klimaat de laatste tijd veranderd.

Blokker:

Allicht is die beeldvorming daaraan onderhevig geweest - ze is het nog steeds. Geschiedschrijving begint toch altijd pas goed als alle ooggetuigen dood zijn?

V

Wanneer U in maximaal vijftien regels aan een Amerikaanse collega zou moeten uitleggen hoe de jaren vijftig in Nederland te karakteriseren zijn, welk beeld zou U schetsen?

Bank:

Ik zou de periode van het na-oorlogse herstel willen kenschetsen als een schoolvoorbeeld van economische en politieke modernisering bij gelijkblijvende cultuur. De wederopbouw, de poging tot beheersing van de conjunctuur en tot geleide economische groei, de politieke modernisering, de verwetenschappelijking van de samenleving, met name de introductie van sociale wetenschappen en de technologische vooruitgang; dat alles vond plaats in een eveneens uit de oorlog verklaarbaar streven tot cultureel behoud. De spanning tussen materiële en formele modernisering enerzijds en cultureel traditionalisme anderzijds was er de oorzaak van, dat deze periode een 'batig slot' kende maar ook culturele explosies van de jaren na

1965.

Blom:

Nederland was in de jaren Vijftig in de eerste plaats een moderne West-Europese industrialiserende burgerlijke samenleving met een goed functionerend parlementair democratisch politiek stelsel. Het land was ook, ondanks een lange traditie van diplomatieke neutraliteit, als vanzelfsprekend lid van de Atlantische en Europese bondgenootschappen. Binnen dit kader onderscheidde Nederland zich economisch enigszins door een relatief sterke dienstensector en een traditioneel krachtige gespecialiseerde landbouw bij een laat ingezette, maar wel geavanceerde industrie. Opvallender waren de openbare moraal en de vorm die de interne segmentatie had aangenomen.

De publieke moraal werd gekenmerkt door een zeer ver doorgevoerd (met succes aan de bevolking opgelegd, ja door de bevolking zelfs als wezenlijk aangevoeld) stelsel van burgerlijke normen en waarden. Tot ver in de tijd teruggaande burgerlijke dominantie in de Nederlandse staat, de triomf van de burgerij in de 19e eeuw, de veelal in de verlichting wortelende beschavingsoffensieven en zeer serieus genomen christelijke zedenleer (in het bijzonder, maar niet uitsluitend van protestantse snit) droegen in combinatie aan dit succes bij. Van veel betekenis was ook de van oudsher relatief geringe verpaupering en de sterke mate van geletterdheid, die de bevolking, zeker toen de industrialisering zich laat en traag voltrok (en dus de ontwortelende werking ervan geringer was dan elders), ontvankelijker voor deze burgerlijke levenswijze maakte dan in veel andere West-Europese landen. De interne segmentatie (waarvoor in Nederland de metafoer verzuiling in zwang is geraakt) werd gekenmerkt door een relatief harmonieuze vorm van samenleving in één natie (met zelfs een sterk ontwikkeld en breed gedeeld nationaal gevoel) van vier grote in beginsel onderling vijandige groepen: orthodoxe protestanten, rooms-katholieken, sociaal-democraten en zich graag algemeen-neutraal of nationaal noemenden, maar in feite sterk vrijzinnig en/of liberaal voelenden. Elk van deze bevolkingsgroepen had zich in zeer sterke mate en op zeer vele terreinen verenigd in al of niet formeel verbonden complexen van organisaties op de eigen levensbeschouwelijke basis (kerk, school, politieke partij, vakbond, jeugdorganisaties, vrijetijds-verenigingen etc.). Als gevolg daarvan bracht men een groot deel van het leven door in eigen kring. Deze potentiële het gevaar van uiteen vallen of voortdurende chaotische, wellicht zelfs gewelddadige strijd met zich meebrengende verhoudingen leverden niettemin nimmer een serieus gevaar voor de continuïteit en stabiliteit van de Nederlandse samenleving op. Deze samenleving had van oudsher leren omgaan met zeer diverse groepen met tegengestelde belangen. Bovendien organiseerden deze groepen zich niet tegelijkertijd. In feite domineerde lange tijd de algemener voelende burgerij (in de 19e eeuw sterk liberaal beïnvloed). Vandaar de pretentie

algemeen te zijn. De aanval van de beide confessionele groeperingen, niet steeds in harmonie opererend, slaagden er niet in deze burgerlijke liberale dominantie geheel te doen verdwijnen. De latere aanval van de socialisten (later sociaal-democraten) die evenmin volledig slaagde, dreef de confessionelen en butgerlijk-liberalen (c.q. 'algemenen') zelfs juist naar elkaar. Zo ontstonden vier georganiseerde minderheden die op samenwerking, althans een werkbare vorm van samenleving, waren aangewezen. De jaren vijftig vormden een hoogtepunt van samenwerking op basis van toen vrijwel volledige gelijkberechtigtheid. Lange tijd had de sociaal-democratie met een onvolledige geaccepteerdheid moeten leven. Gescheiden leven, principiëel onderling vijandige ideologieën, coöperatie via de elites op basis van geontideologiseerde technische probleemoplossing en evenredige verdeling van te verdelen middelen kenmerkten dit systeem, dat een sterke neiging tot zelfversterking kende tot het na de jaren vijftig ten dele ten onder ging als gevolg van materiële welvaart, de relatief autonome groei van de niet aan de groepen zelf gedelegeerde arbeidstaken, de groei van de professionalisering in de verzuilde maatschappelijke organisatie, de verhoging van het opleidingspeil en de secularisering.

Bosscher:

In mijn beste Engels zou ik proberen uit te leggen dat Nederland het er in een moeilijke, hoge eisen aan regering en volk stellende tijden nogal goed afbracht, mede dankzij een sociaal-politiek stelsel dat juist toen uitstekend van pas kwam. De al lang voor de oorlog hecht in ons collectief bewustzijn verankerde hang naar eenheid, die door depressie en oorlog al te lang was gefrustreerd, kreeg nu een dankbaar werkterrein: de wederopbouw. De politieke partijen wierpen onnutte ideologische ballast af en leerden elkaar als betrouwbare partners kennen. Dat de verbeelding pas in de jaren zestig aan de macht kwam is een hardnekkig sprookje. Verbeelding, verbeeldingskracht, durf en idealisme waren een voorwaarde voor het succes van de ongekende modernisering die Nederland doormaakte.

Tenslotte zou ik, natuurlijk, zeggen dat het niet alles goud was wat er blonk, dat het systeem het individu vaak weinig ruimte en vrijheid liet, en dat er nog veel onderzoek nodig is om de plus- en minpunten goed tegen elkaar af te kunnen wegen.

Blokker:

Ik zou het onder 1. geformuleerde een beetje parafraseren, en klaar was Kees.